

139470

Rajzelnica društva „Ljudski oder“ v Trstu
I. zvezek.

MODERNI POLITIČNI RAZVOJ

MODERNI GOSPODARSKI RAZVOJ

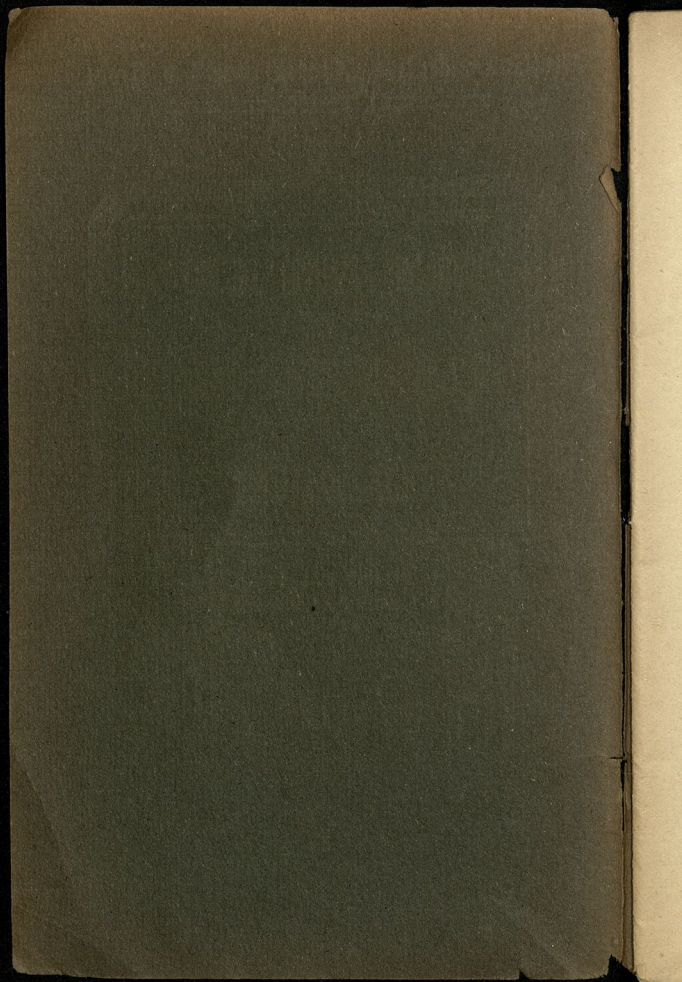
CILJI SOCIALIZMA

Po predavanjih Dr. K. Rennerja,
Dr. R. Danneberga in L. Winarskega,
priretil

Dr. Josip Ferfolja.

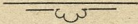
Cena 20 vinarjev.

Izdalo in založilo društvo
„Ljudski oder“ v Trstu
Tiskal Dragotin Priora o
v Kopru o o o o o o

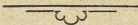

Knjižnica društva „Ljudski oder“ v Trstu
I. zvezek.

Moderni politični razvoj.

Moderni gospodarski razvoj.

Cilji socializma.

Po predavanjih Dr. K. Rennerja, o o
Dr. R. Danneberga in L. Winarskega
priredil

Dr. JOSIP FERFOLJA.

Cena 20 vinarjev.

Izdalo in založilo društvo „Ljudski oder“ v Trstu.
Tiskal Dragotin Priora v Kopru.

139470
139470

Sodrug!

Organizacija nemško govorečih sodrugov v Trstu je priredila dne 2., 8. in 17. marca t. l. troje znanstvenih predavanj v »Delavskem domu« v Trstu. Kot predavatelji so prišli z Dunaja dr. Karl Renner, ki je govoril o »Modernem političnem razvoju«, dr. Robert Danneberg, ki je govoril o »Modernem gospodarskem razvoju« in Leopold Winarski, ki je razpravljal o »Ciljih socializma«. Ta predavanja so tako krasno vspela in tako splošno ugajala, da se je od mnogih strani izražala želja, da bi se jih izdalo tudi v slovenskem jeziku. Ustrezajoč tej želji je podpisano društvo naprosilo sodr. dr. Josipa Ferfoljo, ki je drage volje priredil ona predavanja za slovenske sodruge. Sezite torej sodrugi pridno po tej knjižici in jo marljivo prebirajte. V marsičem Vas poduči in navduši za daljše boje.

V TRSTU, meseca aprila 1910.

Društvo „Ljudski oder“

v Trstu.

N 1440/1956

Moderni politični razvoj

I.

Revolucija v l. 1848., njeni vzroki in posledice

Ko so leta 1815. združene vojske evropskih vladarjev končno do dobra premagale Napoleona in zavzele Pariz, nastal je v Evropi mir, t. j. oni absolutistično-fevdalni mir, ki je vladal pred l. 1789. (prva francoska revolucija). Zveza treh vladarjev tzv. sv. alijansa ruskega, avstrijskega in pruskega kralja je bdela nad tem mirom, njegov angelj varuh za celo Evropo pa je bil avstrijski kancler knez Metternich.

V času tega mira je stopal gospodarski razvoj z velikanskimi koraki naprej. Prišli so v promet prvi stroji, moč pare se je začela umno izrabljati, zidale so se prve večje tovarne, gradile so se prve železnice, finančni kapital je ustvaril veliko industrijo in z njo industrijski proletarijat. Delavstvo se je grozovito izkoriščalo ob pretiranem delavskem urniku (14 do 16 ur), zlorabljalo se je žene in

otroke pri tovarniškem delu. A ne samo delavstvo, tudi malomeščanstvo, mali obrtnik in rokodellec sta trpela po novem kapitalističnem razvoju. Vsled teh razmer se je porajala velika nezadovoljnost med evropskim ljudstvom in je zorela čim dalje bolj. Bilo je treba le povoda, da se je tleča iskra razpihnila v požar. Ta povod je dala slaba letina, ki je pritislila l. 1847. po celi srednji Evropi. V februarju naslednjega leta je izbruhnila revolucija v Parizu, v marcu na Dunaju. Pred njo so morali bežati oz. se poskriti zastopniki absolutizma in fevdalizma.

Revolucija v letu 1848. je imela torej svoje vzroke v kapitalističnem razvoju. Do tega časa so se namreč pod vplivom nastajajočega kapitalizma popolnoma razvili vsi stanovi oz. vsi razredi človeške družbe. Na eni strani imamo fevdalno gospodo t. j. veliko duhovščino in plemstvo, ki sta združena z absolutističnim prestolom in varujeta svoje koristi in koristi prestola, ki so ene in iste, istovetne napram koristim vsega ostalega ljudstva, meščanstva ali tretjega stanu, kakor ga je prva francoska revolucija imenovala. Toda ta tretji stan že davno ni enoten, razcepil se je po eni strani v velemeščanski (velekapitalistični) in malomeščanski razred, ki sta se zopet oba smatrala za celoto, buržoazijo, imajočo menda skupne nasprotujoče koristi proti zadnjemu gospodarsko najnižje stoječemu razredu proletarijatu. Slednji se je l. 1848. že zavedal

svojega razrednega stališča, francoski delavec je vihtel na barikadah l. 1789. le francosko trobojnico, l. 1848. pa poleg nje že tudi rdečo zastavo.

V prvem veselju, ko je padel stari absolutistično-fevdalni zistem, ko je odpadlo tlačanstvo in desetine, ko se je proglasila politična svoboda, ko so stara gesla bratstva in enakosti prevzela osvobojena srca — v tem prvem trenutku se je vele- in malomeščanstvo čutilo eno z delavstvom. Ali le malo časa je trajalo to bratstvo. Že nekoliko dnij po revoluciji se je meščanstvo v Parizu razdvojilo. Vele- in malomeščanstvo je začutilo, da ima nasprotno interese od delvstva ter je začelo isto od sebe odbijati. S težavo je pariško delavstvo doseglo dva zastopnika (Alberta in Louis Blanca) v narodnem zboru. (Proglášena je bila medtem seveda republika). V tem sta ovadva takoj začela povdarjati gospodarsko-socijalne zahteve proletarijata. Otvorile so se narodne delavnice, v kojih so dobili brezposelni delavci dela in zaslужka, v Luksemburgu pri Parizu se je otvoril zavod v proučevanje socijalnega vprašanja. Ali le malo tednov potem, in že najdemo združeno vse meščanstvo proti — delavstvu. Narodne delavnice se zapro in v mesecu juniju že je nad 10.000 delavcev poklala nastopivša meščanska reakcija. Novi socijalni delavski razred je vse ostale prestrašil, da so se združili proti njemu. Zatajenje svobodomiselnih principov se je kmalu maščevalo na me-

ščanstvu. Prvo je prišlo malomeščanstvo na vrsto, ki je bilo kmalu izključeno od zastopstva v narodnem zboru po velemeščanih. A tudi to se je kmalu začutilo šibko, balo se je tudi maščevanja malomeščanstva in delavstva, edino rešitev in oporo je vzvidelo v krepki vojski, zato se je podvrglo popolnoma generalu Napoleonu (nečaku prvega Napoleona), ki se je kmalu na to l. 1853. proglasil francoskim cesarjem in uvedel zopet staro absolutistično vojaško vlado.

Podobno usodo je imela revolucija na Dunaju in drugod, enaka znamenja pri njenem postanku in podobne posledice. Do l. 1850. je bila po celi Evropi revolucija potlačena.

Zapuščina iz te dobe nam je ostala v Marx-Engelsovem komunističnem manifestu. Ko je revolucija ugasnila, je Marx prvi spoznal, da so l. 1848. socijalna protivja igrala prvo vlogo, da so se borili različni razredi ne za kaka fantastična gesla, marveč za moč v državi. Marx je spoznal, da izvirajo vsi politični dogodki iz gospodarskih nasprotij.

II.

Meščanska ali buržoazijska doba

A. Politična zmaga buržoazije (1848—1870)

V tej dobi se je dovršila popolna politična zmaga buržoazije. Po l. 1848. buržoazija že ni bila več fevdalna; po eni strani so jo držali skupaj gospodarski interesi v nasprotju z interesi delavstva, po

drugi strani je buržoazija postavila v ospredje vse svoje politike *narodnostno vprašanje*. To vprašanje, vzbujeno po revoluciji leta 1848., je prevzelo vsa srca kulturno sicer že dospelih a politično še ne združenih narodov. Ti so hoteli toraj predvsem *politično združitev*. Klasičen vzgled tega gibanja imamo na Nemškem in v Italiji.

Italijanski politik *Mazzini* je bil prvi, ki je tedaj formuliral narodno vprašanje. Na prvo mesto je postavil narodnostni princip v nasprotju s dotedaj veljavnim principom absolutnega vladanja. Narod ne sme biti razkosan v različnih državah, pod različnimi vladarji, marveč bodi *politično združen* v eno celoto, po drugi strani bodi pa narod tudi popolnoma *prost* v izberi svojega vladarja. Te Mazzinijeve ideje niso porodile le revolucije v mislih marveč tudi v dejanjih. Italijani so začeli boj za politično združitev, za Zjedinjeno Italijo

Krasna Mazzinijeva ideja se je kmalu zlorabila. Lisjaški franaoski cesar Napoleon III. je spoznal, da more prvi del narodnostne Mazzinijeve ideje t. j. geslo politične narodne edinosti le koristiti njegovi absolutistični vladi. S tem geslom je lahko metal pesek v oči svojim Francozom, ki so bili itak že politično združeni v eno celoto. (Drugega dela Mazzinijeve narodnostne ideje o samoodločevanju naroda se je seveda previdno izognil). Zato se je Napoleon III. »velikodušno« izrazil

za Zjedinjeno Italijo in pomogel Italijanom, ki so l. 1859. pri Solferinu pobili Avstrijance.

Napoleona III. sta prekosila državnika *Bismarck* na Nemškem in *Cavour* v Italiji. Ta dva sta izvedla politično ujedinjenje Nemčije in Italije, ne radi nemškega ali italijanskega ljudstva, ampak prvi radi pruskih koristij oz koristij pruskega kralja, drugi pa v prosepah savojske kraljevske redbine. Nekdanja meščanska demokracija, ki je l. 1848. zapisala svobodo na svoj prapor, je podlegla temu narodnostno pobarvanemu cesarizmu (= samovlada kralja ali cesarja, oz. politika, ki ima pred očmi le kraljeve, cesarjeve koristi).

V času tega boja med kraljem in meščanstvom je nastopila v letih 1861—1862 na Nemškem *socijalna demokracija*. Najimenitnejši njen agitator je bil *Lassalle*, za njim *Schweitzer*, oba na Pruskem. *Lassalle* je učil delavstvo delati *lastno politiko*, ne več kot privesek meščanstva. Zakteval je uvedbo splošne in enake volilne pravice. *Lassalle* je imel prav, kajti kmalu je meščanstvo, kakor že omenjeno, vrglo pred kraljevsko močjo puško v koruzo prepustivši delavstvo popolnoma njegovi usodi. Na Saškem je deloval *Bebel*, kojemu se je pridružil iz Pruskega pregnani *Liebkecht*. *Bebel* je učil delavstvo spoznati resnico, da je meščanstvo raje podložno kralju, kot da bi šlo z delavstvom, vsled česar se mora delavstvo

združiti in zanašati se le na svojo lastno moč.

Liebknicht se je pridružil splošnemu klicu po osvoboditvi in politični združitvi nemškega naroda, zahteval pa je istodobno rešitev delavskega stanu iz socialne bede. Liebknicht je seveda mislil z edinostjo nemškega naroda pošteno in je naravno obsojal vojno Prusije z Avstrijo l. 1866., ki jo je imenoval bratovsko vojno in katastrofo za nemški narod.

V boju za osvoboditev delavskega stanu je igrala lepo vlogo tudi delavska svetovna *Internacionala*, ustanovljena po Marxu l. 1864. Marx je spoznal, da se le v mednarodni združitvi delavcev vseh dežel in narodov delavstvo zamore rešiti mednarodnega delavskega sovražnika, kapitala. Ta Internacionala je delavcem sicer moralno mnogo pomagala in meščanstvu nagnala veliko strahu, praktično se pa ni mogla zdržati radi pomanjkanja gmotnih sredstev in tehničnih ovir pri vodstvu. Zato se je l. 1876. razpustila.

V tej dobi (t. j. v letih 1866—1870) je tudi staremu absolutizmu odklenkalo. Moral je sam spoznati, da ne more brez ljudstva vladati, niti ne več proti njemu, zato mu je moral prepustiti delež politične moči. V Avstrijii se je to zgodilo po nesrečni vojni s Prusijo pri Kraljevem Gradcu l. 1866. (uvedba ustave in konstitucionalizma koj potem l. 1867.) Francoskega absolutističnega cesarja Napoleona III. je istotako upropastila nesrečna

vojna s Prusijo l. 1870. — uvedla se je v Franciji republika. Ta republika je bila sicer meščanska in protidelavska, vendar je bil z njo star absolutizem strt za vedno. Značilno za protidelavsko mišljenje meščanstva je dejstvo, da je ono, ko je leta 1870. oblegala pruska vojska Pariz, in je delavstvo v splošni zmešnjavi prevzelo vlado (tzv. pariška komuna) ter junaško branilo rodno mesto, da se je meščanstvo raje podalo pruski vojski nego bi ostalo pod delavsko vlado.

Na Nemškem pomenja politično zedinjenje malih nemških držav v eno celoto (1871) z istočasno uvedbo splošne in enake volilne pravice za državni zbor tudi polom starega absolutističnega režima. Meščanstvo nastopi pod kraljevskim in junkerskim (= veleposestniškim) varuštvom vlado, delavstvo izide iz tega boja kot uporni premaganec.

B) Zlati časi buržoazije. 1870—1905)

Z l. 1870. začnejo za buržoazijo zlati časi.

V 35 letni dobi zunanjega in notranjega miru je buržoazija zamogla razviti svojo gospodarsko-politično moč do vrhunca. Meščansko parlamentarno življenje se je v tej dobi uživalo v narodno-militarističnih državah s kapitalističnimi uredbami. Ogenj nekdanje revolucije se zdi, da je pogasil popolnoma.

V tem prvem času meščanske vsega-mogočnosti (1870—1885) nastopi tudi njena

socijalna protirevolucija, to se pravi, meščanstvo uporabi vsa sredstva, da zatre delavsko, predvsem socijalnodemokratsko gibanje. Na Nemškem, v Avstriji in na Francoskem začno preganjati delavske voditelje z veleizdajalskimi procesi, proti delavstvu se sklepajo izjemne postavbe. V duševnem oziru je opaziti protirevolucijo v okrepitvi *klerikalizma*, v gospodarskem oziru pa v *carinski politiki* (1879). Domači tovarnarji in producenti sploh dosežejo vsled svojega političnega vpliva pri vladi in zakonodaji svoje gospodarske koristi s tem, da se na tuje izdelke navali visoka carina, tako da zamorejo oni svoje izdelke poljubno visoko prodajati, ne da bi seveda delavske mezde za to razmerno povišali. Naraste draginja, ki tlači posebno delavstvo in malomeščanske stanovce.

Prvi, ki so se v tem času dvignili energično proti izsesavajočemu kapitalizmu so bili *malomeščanje* in ne delavstvo. Povod za to je dala velika *gospodarska kriza iz leta 1873.*, ki je zadela v prvi vrsti malomeščanstvo. Brezvestni špekulanti so spravili tisoče in tisoče malomeščanskih družin v — mize-rijo. Te nezadovoljnost malomeščanstva so porabili fevdalci in duhovščina, ki je začela organizovati malomeščanstvo proti nekrščanskemu internacijalnemu kapitalizmu pod zastavo tzv. »*krščanskega*« socializma. Druga skupina malomeščanstva se je družila proti kapitalizmu pod

firmo *narodnosti*. »Mi moramo braniti *nemškega* človeka pred kapitalom« so klicali tu Schönererjanci; tam so Luegrovci pod zastavo krščanstva in *antisemitizma* šli v boj zoper kapitalizem. Kakor eno, tako je tudi drugo geslo služilo le *demagogiji* voditeljev, vsled česar ni zamoglo v gospodarskem oziru doseči zaželenih uspehov, v političnem oziru pa sta vendar oni dve gesli prispeli k *demokratizaciji Evrope*.

Takoj za malomeščanstvom se je dvignilo delavstvo. Delavski proletarijat v *Nemčiji* je vzbudil Internacijonalo zopet k življenju, po spretnem vodstvu svojih izbornih duševnih voditeljev (Bebel, Liebknecht in drugi) se je notranje organiziral in okrepil. Napredujoč od zmage do zmage na volilnih bojiščih je prisilil vlado, da je odpravila izjemne postave proti delavstvu (1890). V tem času je padel tudi Bismarck, najhujši sovražnik delavstva sploh in soc. demokracije posebej.

Nemški proletarijat je postal prvobornik in spodbuditelj vesoljnega proletariata. Ta vpliv se je posebno pokazal na *Francosko*, kjer vidimo vstajati *drugo Internacijonalo* (v Parizu l. 1889.), ki je delavstvu določila 1. majnik kot delavski praznik.

Še bolj blagodejno je vplivalo gibanje nemškega proletarijata na *Avstrijsko*, kjer je Dr. Viktor Adler stopil na čelo soc. demokratičnega delavstva.

To tretje obdobje (1890—1905) je karakterizirano po dveh prikaznih. Po eni strani vidimo naraščati moč socialne demokracije v vseh zapadoevropskih državah in vstvarjati potom politično-volilnih bojev močne politične stranke, na drugi sliki pa vidimo kapitalizem ne le napredovati do omotične višine ampak tudi stopati istočasno potom kartelov in trustov v obrambno pozicijo nasproti konsumantom odnosno manjšim kapitalistom. Kartelna veleprodukcija požira male podjetnike in duši konsumente, ki morajo plačati cene, koje jim kartelisti diktirajo. Carinska politika, ki stoji pod vplivom kapitalistov, brani tujim cenim izdelkom z visokimi carinami črez mejo pod hinasko pretvezo, da je treba »varovati nacionalno delo«, in tako pridemo v Avstriji do raznik absurdnosti, da moramo n. pr. avstrijsko železo tu v Avstriji *dražje* plačati nego plačuje isto železo inozemec, ki mu ni treba plačevati visoke uvozne carine.

To obdobje končuje skratka z vrenjem po celi Evropi.

III.

Nova revolucijska doba (od l. 1905.)

Z l. 1905. je končala 35 letna mirovna doba, slede jej izbruhi počasno dozorevajočih in dolgo zatajevanih gospodarsko-socialnih in narodno političnih nasprotij. Vsi činitelji kapitalističnega gospodarskega

razvoja so se popolnoma razvili. In baš ta kapitalistični zistem si je sam ustvaril tolika nasprotja, da so katastrofe neizogibne. Le poglejmo!

Predvsem si je treba ogledati navidežno protisloven pojav kapitalizma. t. j. njegov *nacijonalistični* zistem. Ta nacijonalizem nima seveda nič skupnega z narodnostno idejo iz l. 1848., ali kakor je že formuliral pozneje Mazzini, ali kakor jo razumemo mi socialisti. Ta kapitalistični nacijonalizem hoče namreč *gospodovati* nad drugimi narodi, hoče jih gospodarsko in politično zaslužniti. Le en primer: nemško meščanstvo je bilo od l. 1848—1870 navdušeno za Poljake, pozneje pa in do današnjega dne si nemška meščanska politika prizadeva z vsemi sredstvi, ki jih ji daja na razpolago kapitalizem, nasiloma raznaroditi poznanijske Poljake (Hakatizem).

Kapitalizem je sam sebi namen, proizvaja do neskončnosti, kopiči bogastvo; napredek moderne tehnične vede in njegova finančna moč mu to omogoča. Naravna zavora kapitalistični produkciji je trgi kupna sila domačih konsumentov. Ali tudi tu si kapitalizem pomaga, on izvažja svoje izdelke v druge države in kolonije. *Eksportna* in *kolonialna* politika je torej tisti *ventil* kapitalizma, ki ga varuje, da ne počí vsled svoje prenapihnenosti. Velikanska konkurenca med raznimi državami je posledica te politike, ki zasleduje sicer izključno interese le kapitalističnih

slojev, a zahteva svoje največe žrtve od najširših plastij naroda, ki nimajo od te politike nobene koristi. Te žrtve obstojajo v krvnem in gmotnem davku, ki ga mora po pretežni večini odrajtovati *delavno* ljudstvo za *militarizem*. Neprestano do nepreglednosti napredujoče konkurenčno oboroževanje je tipični znak našega kapitalističnega časa. Za ljudske potrebe ni denarja, za militarizem pa ga je zmeraj dovolj. Saj tudi ni čuda, kapitalistična država, ki brani interese le svojih višjih 10000, mora te interese braniti z bajonetami proti svojem lastnemu ljudstvu na znotraj, in s kanoni na zunaj proti vnanim sovražnikom-konkurentom. Boj za svetovni gospodarski trg, boj za svetovno vladarstvo — *imperijalizem*, je karakterističen za zgodovino modernih držav današnjih dni. (Anglija, Združene države, Nemčija, Francija i. t. d.)

Kolonialna politika pa je danes čisto drugačna kot je bila nekdanj. Preje se je s kolonijami le *blago zamenjavalo*, danes se uvaža v kolonije *kapital*. Moderna kolonialna politika gospodarski *revolucijonira* kolonije tako, da postanejo tudi kolonije *kapitalistične*. Posledice ne izostanejo: iz kolonij nastanejo kapitalistične države, ki imajo še to *prednost* pred Evropo, da imajo v sebi še vse mlade moči, med tem ko je Evropa že izmozgana, kolonije nas z eno besedo potolčejo z našim lastnim orožjem. En primer: Amerika nas premaguje *gospodarsko* (železo,

petrolej i. t. d.), Japonska pa je dala v zadnji rusko-japonski vojni stari Evropi takšen *politično-militaristični* odgovor, da ga gotovo nismo nikoli pričakovali.

Preje smo mi izvažali v kolonije blago in dobivali od tam živež, sedaj nam kolonije že ne pošiljajo več toliko živeža, in nam ga bodo vedno manj (iz Amerike n. pr. bomo dobili le še malo žita več), ker ga bodo same zase porabile, — a za to nam kolonije pošiljajo svoje blago, ki je cenejše od našega. Posledica temu je znižanje delavske mezde pri nas, brezposelnost, draginja.

Pa še eno eno drugo sliko nam kaže kapitalistična in imperialistična kolonijalna politika Evrope. *Povsod tam, kjer je Evropa posegla v to politiko, povsod tam je izbruhnila vojna in revolucija.* Že iz polpretekle dobe lahko štejemo sem špansko-amerikanske kolonijalne vojne, bursko vojno, in v zadnjem času rusko-japonsko vojno. Ta vojna je imela daljše posledice: predvsem notranjo rusko revolucijo, ki si je izsilila svoj prvi parlament, takoj za njo imamo revolucijo v Perziji in na Turškem z istim efektom, potem revolucijsko gibanje na Balkanu, maroško vstajo i. t. d.

Tudi v dosedaj okosteneli, navidezno flegmatični angleški imperialistični državi vre. Med 300 milijonskim indijskim narodom, ki ga angleški imperijalizem še tišči k tlom, se pripravlja gibanje, ki bo otreslo celi svet. Bati se je že v doglednem

času indijske vstaje, ki je sicer neizogibna. Za Indijci vstanejejo še drugi nezgodovinski narodi, dvigne se celi Orijent — evropska kolonialna politika doživi žalosten poraz. Posledica temu bodo notranja kriza, draginja in vedno večja gospodarska in socialna beda ljudstva. In v bivših kolonijah se dovrši isti proces, le še veliko prej kot v Evropi, saj je znano, da kolonije veliko hitreje živijo in rastejo nego Evropa. Tudi med kolonijami zadivjajo boji, vstaje, revolucije.....

In dalje, ali bodo ti boji trajali do neskončnosti? Ne, pomirili se bodo, ker se bodo morali pomiriti. *Od kapitalističnega družabnega reda izkoriščano in zlorabljenno delavno ljudstvo si izvojuje svojo politično in socialno slobodo. In to slobodo bo en narod privoščil drugemu, ker bo spoznal, da je le v svobodi vseh zanjamčen skupen interes, sreča in blagostanje vseh narodov. Ne bo več tlačениh in tlačiteljev, marveč le zreza prostih, svobodnih narodov. Človeštvo bo spoznalo, da zamore poiskati svojo zadnjo in edino rešitev v svobodi in enakosti, v splošnem pobratimstvu vseh narodov.*

Moderni gospodarski razvoj

I.

Gospodarske razmere v predmarčni dobi.

Današnji kapitalistični gospodarski red je razmeroma še jako mlad. V *predmarčni dobi* t. j. pred l. 1848. ni še dovolj razvit. Na deželi smo imeli na eni strani kmeta-tlačana, na drugi strani gospodarja-plemiča, v mestih je v obrti prevladalo rokodelstvo. Podjetnikov v našem modernem smislu je bilo prav malo. Še-le v zadnjih desetletjih je nastal oni velikanški razkol, ki je razdelil človeštvo v dva tabora, v posedujoče in neposedujoče.

Zasledujoč zgodovino gospodarskega razvoja v predmarčni dobi se moramo ustaviti pri onem zgodovinskem mejniku, ki je povzročil cel preobrat v tedanjem gospodarstvu. Ta mejnik je postaviti v *dobo 14—16 stoletja*. Pred tem časom smo imeli na deželi to-le sliko: kmet je garal in tlačnil za graščaka, a ni mu bilo še tako hudo, ker je njegovo *izkoriščanje imelo svojo mero v — želodcu grašča-*

kovem. To se pravi, graščak je izžet iz kmeta pač le toliko žita, sadja, vina in sploh pridelkov, kolikor jih je zamogel s svojo družino povžiti. Kar je bilo več, je ostalo kmetu. V mestih pa je bilo posebno življenje. Prevladalo je rokodelstvo, ki je bilo vse organizirano v *cehih*. Ti cehi so določali mero izvajanja posameznih izdelkov in prodajo istih izključivši na ta način nadprodukcijo in konkurenco. (V našem modernem smislu.) Uradi so te cehe seveda v vsem podpirali. Živila so si prvotno meščani sami nabavljali, ker so bili istočasno tudi sami kmetje in so imeli v mestih svoja polja, pozneje so dobivali živila iz najbližje okolice. Vsled omenjenega gospodarskega preobrata, povzročenega po razvoju *trgovine*, se je pa izpremenilo to razmerje meščana do kmeta. Mesta so naraščala, in meščani so morali živila iskati pri kmetu. *Prvi denar, ki ga je kmet prejel, je bil za-nj poguba*. Kajti graščak, ki preje ni vedel kaj početi s živili, se je sedaj, ko so ista dobila denarno vrednost, znal vse drugače okoristiti s svojim gospodovalnim stališčem nad kmetom. Predvsem je začel povdarjati in uveljavljati svojo *laastninsko* pravico do vse zemlje. Kmetom, se je trdilo, gre le *užitek* od gosposke zemlje, in še ta užitek si morajo odkupiti z davščinami v pridelkih in osebnih službah, s tlako. Graščak je pustil kmetu seveda le najslabše polje, sam si je lepo zaokrožil najboljšo zemljo. V podporo svoje »pra-

vice« se je graščak skliceval tudi na *rimsko pravo*, ki se je tačas začelo uveljavljati po naših in nemških deželah. To »pravo« — je kajpak dalo prav graščaku in ne kmetu. *Državna oblas* se je končno obrnila tudi proti kmetu, in tako je ostal sam v svojem obupnem boju proti graščaku; *kmetske revolucije* ali kmetski panti iz te dobe so končali s porazem kmeta in zmago graščaka. *In v tem kmečkem tlačanu, ki mu je gosposka roka uropala zemljo, imetje in osebno svobodo, v njem imamo prvi zarodek modernega proletarijata.*

Ako hočemo z druge strani zaslediti *prve kapitaliste*, ne najdemo jih med rokodelci, ki so si z lastnim pridom nekoliko opomogli, ali ki so tudi obogateli, marveč jih dobimo med bogatimi *trgovci* koncem srednjega in začetkom novega veka. Kako je do tega prišlo?

S *križarskimi vojnami* od 11. ali 12. stoletja dalje se je Zapadu odprl Orijent z vsemi svojimi zakladnicami kulture in narave. *Benečanske* ladije, ki so prevvažale križarje v Palestino, so se vračale polne orijentalških produktov, ponajveč luksurijoznih izdelkov. Od Benetk se je trgovina širila čez Alpe v Nemčijo. V 15. stol. se je ta trgovski tok zajezil s prihodom *Turkov* v Evropo. Za to je bila trgovina prisiljena poiskati si drugih potov, in res, našla se je pot v Indijo okoli Afrike in odkril se je nov svet — Amerika. Iz adrijanskega in sredozemnega

morja se je glavni tok trgovine preselil v atlantiški ocean, na mesto Benetk je stopila *Lizbona*.

Sicer pa je treba tu takoj pripomniti, da to, kar so delali Benečani, Genovežani in za njimi Španci, Portugalci in drugi, ni bila nobena trgovina, marveč *rop in goljufija*. Portugalci so n. pr. »trgovali« z velikanskimi profiti, do 2000⁰/₀ (dva tisoč od sto). Kako so ropali in morili Španci v Ameriki, o tem nam pripoveduje zgodovina strašne zgodbe. Grozovita pohlepnost po denarju in zlatu je prevzela Evropo. Ko je n. pr. Franc Pizarro podjarmil državo Peru, odnesel je ves zlati prestolni kinč v vrednosti kakih 100 milijonov kron. To zlato se je na Španskem prelilo v cek ne. In znana angleška kraljica Elizabeta je nastavljala roparske ladije, da so prežale na trgovske ladije vračajoče se iz Indije in Amerike. Španci so pogubili v Ameriki cele rodove. Prej prosti in svobodni, so ti rodovi morali delati Špancem kot sužnji, kot črna živina. Nevajeni nečloveškemu delu so ti ljudje poginjali na sto tisoče. Brihtni dominikanski menih *Las Casas* je temu zlu odpomogel in ga nadomestil z drugim: pripeljal je krepke črne sužnje iz Afrike, da so delali v amerikanskih rudnikih in plantažih namesto šibkejših Indijancev.

S polno pravico pravi tedaj Marx, *da se je prvi kapital rodil iz blata in krvi*, slepo in brezobzirno izkoriščanje, goljufija, ropanje, suženjstvo, to so bili

činitelji, ki so stali ob zibelki kapitala. — Toda prvi *kapital se ni takoj izkoristil*, kakor se n. pr. izkorišča dandanašnji. Ljudje niso vedeli prav za prav, kaj z njim početi. Niso ga še znali, niti ga še niso mogli produktivno naložiti t. j. tako, da bi kapital rodil zopet drugi kapital. Zato pa vidimo, kako se po čudni ironiji usode iz onega s krvjo in blatom oškropljenega kapitala oživlja hrepenenje po helensko-rimski lepoti, mi vidimo, kako se s tem kapitalom ustvarjajo čarokrasne tvorbe *renesančne umetnosti*, mi vidimo, kako se baš v tej dobi slikajo najkrasnejše slike, ustvarjajo umetniški kipi in postavljajo imenitni spomeniki, kako se gradijo bajne palače in cerkve, — vse to, kar nam še danes priča o nekdanji slavi in moči renesančne dobe....

Kapital se je *produktivno*, industrialno izkoristil še-le tedaj, ko se je *prelomil stari cehovni red*. Storila je to država oz. posamezni knezi in vladarji, ki so potrebovali denarja od bogatih meščanov-kapitalistov. Ti so denar dali, a zanj so dobili razne svoboščine in prodpravice, ki so jih na škodo cehom uveljavili v *trgovini in obrti* tako vspešno, da so oni denar, ki so ga dali knezu, dobili nazaj z obrestmi vred. Ti bogati meščanje so bili z eno besedo resnični gospodarji politične situacije, četudi je na zunaj nastopalo plemstvo s knezi na čelu kot predstavitelj politične moči. Zanimiv dogodek nam v tem pogledu pripoveduje zgodovina.

Karl V. ne bi bil nikdar zasedel l. 1519. nemškega cesarskega prestola, da mu ni bil posodil bogati trgovec Jakob Fugger iz Avgsburga, tzv. Rotschild XVI. stoletja, 100.000 cekinov, s kojimi so se dali podkupiti volilni knezi.

Obrt se je bila že zdavno otresla starih ozkih mej, ko se je doma izdelovalo in tudi doma porabilo, naredila je tudi že davno korak naprej k rokodelcu, ki je izdeloval za trg in pristopala še k daljši, popolnejši obliki izdelovanja, k *manufakturi*. Pod to obliko se razume ono obrt, kjer en podjetnik zaposluje večje število delavcev, rokodelcev, ki izdelujejo sicer doma t. j. izven podjetnikovega bivališča ali delavnice, a ne za se, ampak na podjetnikov račun. Ti delavci izdelujejo ali iz svojih surovin in s svojim orodjem ali pa s podjetnikovim orodjem in surovinami, oddajajo že gotov izdelek podjetniku tako, da je le-ta le trgovec, ali pa oddajajo še ne popolnoma izgotovljene izdelke podjetniku, ki jih v lastnih delavnicah spopolni in nato, kot trgovec in obrtnik v eni osebi, izroči daljnemu prometu. Pri tej manufakturni obliki obrti je bogati podjetnik izkoriščal do krvi posebno kmečke delavce, ki so mu vsled svojo gospodarske in duševne zaostalosti delali pač za vsako ceno.

Toda še nismo dospeli h *modernemu kapitalizmu*. O tem zamoremo govoriti še le tedaj, ko si je podjetnik zgradil svojo *tvornico*, ko je torej v lastnem

obrtovališču zaposlil večje število delavcev, ki so pod njegovim neposrednim vodstvom in nadzorstvom potom *delitre* in *specijalizacije* dela začeli hitreje in racionalnejše ustvarjati nove izdelke, in ko je slednjič podjetnik uvedel v tvornico prvi stroj, s kojim je še le zamogel proizvajati posamezne izdelke v velikih množinah. *Tvornično delo s pomočjo stroja je torej zrevolucioniralo obrt in z njo celo gospodarsko-socialno življenje človeka.* Stroj se je uveljavil ne le v tvornici ampak tudi v prometu. Voznik se je umaknil *železni cesti*, jadrnica *parniku*, *trgovina* po suhem in po morju je naenkrat razmahnila mogočna krila po celem svetu.

Slika gospodarskih razmer o predmarčni dobi ne bi bila cela, ako ne bi pogledali kaj se je v teku razvoja modernega kapitalizma zgodilo s *kmečkim ljudstvom*. Podaništvo in tla a, ki sta kmeta osebno in gospodarsko zaslužnjila graščaku, se nista dala več vzdrževati. Koncem 18. in početkom 19. stoletja, do l. 1848. in s tem letom, se je *rešilo veliko socialno vprašanje* kmečkega stanu v trojni smeri: *osebni, gospodarski in politični.*

Novodobni tehnični preobrat v poljedelstvu, ki je nujno zahteval svobodnega kmetovalca, razširjanje fiziokratičnega nauka, ki je baš poljedelstvu pripisoval edino produktivno sposobnost med vsemi proizvodjalnimi načini, prosvetljenost dobe in proglašenje človeških pravic — vse

to se ni moglo več strinjati s suženjstvom kmečkega stanu. Predvsem se je kmetu s zrušenjem podaništva dala osebna svoboda. Nato sta se odpravila tlaka in desetina, ki ji je kmet moral odrajtovati graščaku, užitne pravice do zemlje so se izpremenile v pravo lastnino, ki se je oprostilo starih realnih bremen, sodna in policijska oblast graščakova nad kmetom se je zrušila in kmetu so se podelile politične in državljanske pravice.

II.

Velikanski preobrat provzročen po kapitalističnem razvoju.

Prva beseda, ki jo je stroj izgovoril izgovoril je bila ta, da je vpregel v tvor- niško delo ženske in otroke. S tehnič- nim napredkom, povzročenim po novoiz- umljenih strojih, je postal kapitalistu velik odstotek izučenega delavstva odveč. To delo je mehanično začel opravljati stroj, pomožne delavske moči je kapitalizem dobil v ženskih in otroških delavcih, ki so mu seveda veliko ceneje delali od izvežbanih moških delavcev. Nujna po- sledica ni izostala: na eni strani brez- poselnost in iz nje izvirajoča socialna beda, na drugi strani splošna degene- racija prebivalstva vsled zlorabljenja ženskih in otroških močij (od 10—18 ur na dan dela). Na Nemškem je n. pr. od 1895 do 1907. poskočilo žensko in otroško

delo v tvornicah za 50⁰/₀, nad tem ko moško le za 20⁰/₀. Tudi *na deželi* je seveda kapitalizem povzročil veliko *revolucijo*. En primer iz Nemčije, ki se je tako hitro industrializirala: v letih 1882 do 1907. je padlo kmečko prebivalstvo relativno od 42⁰/₀ na 28²/₃⁰/₀ in tudi absolutno od 19·2 milijonov na 17·6 milijonov. Ta prikazen ne pomenja nič drugega, nego da se je s *kmečkim prebivalstvom pomnožilo število industrialnih delarcev*

Sedanje kapitalistično proizvodnjanje je *uničilo bivši srednji stan rokodelstva*: velika obrt je malo požrla. Poskusi za rešitev tega srednjega stanu se niso obnesli nikjer in tudi ne v Avstriji, kjer vlada najbolj nazadnjaška obrtna politika. Rokodelec izginja ali postaja odvisen od kapitala. Rokodelec ne dela danes več za-se, marveč za podjetnika. Kjer še dela samostojno, ne proizvaja več novih izdelkov, on jih le popravlja, reparira (n. pr. urar). Iz bivšega samostojnega rokodelca je postal torej delavec, in sicer dela on doma, na račun ali pa najmanj v gospodarski odvisnosti od kapitalista, oziroma naravnost v podjetniškem obrtovališču v direktni njegovi službi.

Namestu starega srednjega stanu rokodelcev je ustvaril kapitalizem *en nov srednji stan*. Kapitalistični podjetnik potrebuje namreč pri tehničnem in administrativnem vodstvu svojega podjetja in pri dovajanju svojih izdelkov k odjemalcem oz. konsumentom vse polno izvežba-

nih in inteligentnih pomagačev. Kakor je od priprostejšega delavca ukupil njegove roko ali fizično moč, tako ukupuje od inteligentnega delavca njegovo glavo, duševno moč in ga kliče na razliko od ročnega delavca za — *uradnika*. V bistvu pa ni nobene razlike med tema dvema, oba sta enako podložna kapitalizmu, oba sta delavca.

Tudi *kmečkemu* ljudstvu se ne *godí* *wnogo bolje* kot rokodelcu. Splosne posledice kapitalizma je čuti tudi pri kmečkem stanu. Tudi kmet že hlapčuje kapitalu, ker ne more izhajati pod bremeni, ki ga teže. Dolgovi, davščine in draginja povzročuje izseljevanje in proletarizacijo kmeta.

Razvoj modernega kapitalizma je sploh preobrazil *celi svet*. Ljudje so si postali mnogo bližji nego so bili nekdaj. Sedaj je že celi svet preprežen z najrazličnejšimi komunikacijskimi sredstvi — železnica, telefon, telegraf in brzoparnik *krajsajo razdalje med ljudmi*. Smeli človeški duh ne miruje nikdar in že danes pomišlja na komunikacijo po — zraku. Pred 30 leti je francoski pisatelj Julius Verne (izg. Žil. Vern) napisal fantastičen potopis, kjer je njegov junak prišel v 80 dneh okoli zemlje. Ljudje so se pisatelju smejali, danes je oni smeli sen pisateljev resnica že prekosila, kajti mi rabimo danes za pot okoli zemlje le 62 dni. Svetovni trgov. promet znaša sedaj na leto približno 100.000 milijonov kron, od tega

odpade na prekmorsko trgovino $\frac{4}{5}$ in le na angleško $48\frac{0}{10}$. L. 1864. se je ustanovila svetovna poštna zveza in je eno leto potem razposlala $99\frac{1}{2}$ milijonov pisem, l. 1907 jih je odposlala že 970 milijonov.

Ta velikanski razmah kapitalizma je *delavstvu* prinesel dvojje: *pomnožil je njegovo število in poslabšal njegov gospodarski položaj.*

III.

Prikazni kapitalističnega razvoja.

Učinki kapitalizma so se nujno pojavili pri kapitalistih samih. Kakor je kapitalist-tovarnar uničil malega obrtnika-rokodelca, tako oničuje veliki kapitalist malega, veliki podjetnik malega podjetnika, obrtna svoboda mu pač dovoljuje popolnoma *svobodno konkurenco.*

Namen kapitalističnega podjetnika ni ta, da bi proizvajal toliko, kolikor je v danem trenutku *potrebno*, marveč njega vodi edini namen: doseči iz podjetja kolikor največ možni *dobiček*. Pri današnjem kapitalističnem proizvodnem redu namreč ni nobene moči, nobene inštanice, ki bi urejevala oz. določevala mejo proizvodjanja. Vsakdo lahko proizvaja kakršenkoli izdelek in kolikor mu je drago, in tako se ta struna napenja, dokler ne počí t. j. dokler ni več mogoče dobiti kupca za nagrmdeno blago. Ta *nadprodukcija* povzroči vselej gospodarsko *krizo.*

Od l. 1826. se te krize v Evropi vedno ponavljajo. Ta kriza pomenja brezposelnost in socialno bedo delavstva in večkrat gospodarski polom podjetnikov samih.

Da se izognejo tistim krizam, skušajo podjetniki oddati svoje blago tujim, nekulturnim deželam *kolonijam*. — Toda kolonije ne dobijo od nas le blaga za porabo, ampak tudi kapital za lastno produkcijo. Na ta način postanejo kolonije našemu kapitalizmu konkurentinje, in on si mora poskati zopet novih torišč. Ali do neskončnosti se kapitalzem ne more raztegniti; pride čas, ko se svetovni trg ne bo mogel več razširiti, in tedaj je *bankrot kapitalističnega gospodarskega reda neizogiben*, ako ne bo poginil že preje, nego doseže zadnjo postajo.

IV.

Kapitalizem na vrhuncu svoje moči.

Kapitalizem skuša na vse mogoče načine uiti nevarnim posledicam nadprodukcije in svobodne konkurence. Predvsem skuša kapital in *podjetja* združiti na eno točko, jih *koncentrirati*, za to vstvarja *velepodjetja* v obliki *akcijskih družb*. Še drugi činitelj, ki pride kapitalizmu na pomoč, so *posojilnice* in *banke*. Te so prav za prav posredovalnice za delovanja kapitala.

Koncentracija kapitala pa še ni dovolj za preprečenje konkurence. Kajti še

vedno si stojè potjetniki vsak s svojim posebnim profitom sovražno nasproti. Ali kmalu spoznajo tudi podjetniki svoje skupne koristi. *Za to se tudi oni organizirajo.* Prva stopinja te organizacije so dogovori ali sporazumljenja za ceno izdelkov, druga karteli, tretja trusti.

Pri navadnih *dogovorih za enotno ceno izdelkov* se podjetniki v časih eden drugega opeharijo. Ako se kateremu zazdi, da doseže za-se v danem trenutku večji dobiček, če prekrši dogovor in zniža ceno izdelku, tedaj se dotični podjetnik ne briga za dogovor (ker tudi ni nobene oblasti, da bi ga v to prisilila) in stori, kar se njemu prav zdi. Da se tako »kapitalistično krumirstvo« prepreči, se kapitalisti še tesneje združijo med seboj. Te združitve so *karteli*.

Pri kartelih že ne razpolaga posamezni podjetnik prosto niti s prodajo niti z proizvodnjem izdelkov. To delo opravlja skupna podjetniška pisarna, v koji sedi izvoljeni podjetniški odbor. Ta pisarna sama prodaja za vse združene podjetnike, sama določa cene izdelkom, njej in ne več posameznim podjetnikom morajo odjemalci naslavljati svoja naročila. Ta podjetniška pisarna tudi določa, koliko in katere izdelke mora in sme vsak podjetnik proizvajati. Ako se pokaže potreba v svrhu zvišanja cen n. pr. ali v preprečenje nadprodukcije, tedaj se *zniža tudi produkcija* razmerno pri vsakem podjetniku. Tako sta n. pr. v letih 1908

in 1909. kartela za bombaž in juto znižala pri svojih podjetjih produkcijo za 16⁰/₀, na ta način, da so ta podjetja po en dan vsakega tedna z delom mirovala. Steklarski kartel je že večkrat svoje tovarne za celi mesec zaprl.

Kjer zasebni podjetniki ne morejo sami preprečiti nadprodukcije in znižanja cen, tu jim priskoči kapitalistična *država v pomoč*. Do kakih absurdnosti se tu pride, nam kaže slučaj, ki se je pripetil nedavno v brazilijanski državi *Sao Paolo*. Ta država oskrbuje sploh 50 do 60⁰/₀ vse kavnine produkcije na svetu. Ker so bile zadnji čas ugodne letine za kavo in se je je več pridelalo, kot jo je bilo mogoče prodati, je cena kave močno padla. S tem so prišli v škodo posestniki kavinih plantaz, kjer se, kakor je splošno znano, ravna z delavci kakor s sužnji. In tem krvnikom je priskočila država na pomoč. Izposodila si je pri ameriških, angleških, francoskih in nemških bankah denarja, in je pokupila od posestnikov 8 milijonov žakljev kave za 400 milijonov kron. To kavo drži sedaj v'ada v skladiščih toliko časa, dokler se cena kave zopet ne poviša. Če se pa to ne zgodi v kratkem času, tedaj bo prisiljena država *to kavo sežgati*, ako bo hotela imeti s svojo operacijo uspeha. Tej lumpariji se pravi v učenem kapitalističnem svetu — *valorizacija kave*.

Kartelirana podjetja se ne obotavljajo tudi zadržati *tehnični napredek*, ako je to njim v korist. Tako je n. pr. pred ne-

kaj leti mednarodni kartel za izdelovanje steklenic preprečil tehnični preobrat te obrti. Z iznajdbo Owenovega stroja bi se steklenice lahko izdelovale veliko lažje in hitreje, t. j. čisto mehaničnim potom. S tem bi pa dosedanja podjetja trpela velikansko škodo. Da se to prepreči, je kartel raje sam ukupil patent na tisti stroj za 12 milijonov mark in zadržuje sedaj izkoriščanje nove iznajdbe.

Vrhunec kapitalistične organizacije pa so *trusti*. Pri trustih že nimamo več niti posameznih podjetij, ta so že skupna lastnina kapitalistov, akcionisti enega podjetja so ob enem akcionisti drugega, ekzistira prav za prav le eno samo velikansko velepodjetje.

Čim bolj je ktera država industrijalna, tem lažje se razvija popisana kapitalistična organizacija. Tudi v Avstriji imamo že mogočne karteke, izmed kojih se je železarski že skoro povspel do trusta. Kapitalisti se pa ne zadovoljijo samo s svojo organizacijo, to bi jim bilo premalo. Njihov *vpliv na zakonodajo* je tako močan, da se potom *visoke carine* prepreči uvoz tujih izdelkov v državo. In sedaj so kapitalisti gospodarji situacije. Oni so proizvajatelji (monopolisti) kakega izdelka in diktirajo odjemalcem lahko poljubne cene. Le en primer naj služi v pojasnilo:

Pred par leti (1908) je dunajska občina rabila železne cevi za napravo novega vodovoda. Dobila je dve ponudbi, eno od avstrijskega, drugo od francoskega žele-

zarskega kartela. Za francosko blago bi se moralo plačati na državni meji carine 1,950.000 kron, voznina bi pa bila stala 20.000 kron. Vkljub temu je bila francoska ponudba le za 700.000 K višja od avstrijske. Ako bi torej ne bilo carine, bi dunajska občina prihranila 1,230,00 kron. Tako pa je šla ta svota v blagajno avstrijskega železarskega kartela kot čisti ekstraprofit njegove podjetniške organizacije in kapitalistične carinske politike.

Podobno vlogo kakor v industriji kapitalisti, igrajo v poljedelstvu veleposestniki ali *veleagrarci*. S pomočjo svojih organizacij in carinske politike, ki brani prihod cenih živil iz tujih držav, le še poostrujejo internacijonalne vzroke obstoječe draginje. Beda in pomanjkanje delavnega ljudstva je njihov dobiček. Za to so ljudstvu ravnotaki sovražniki kot kapitalistični tovarnarji.

Rekli smo, da so *banke* nekake posredovalnice za delo kapitalizma. In res, banke so tiste zakladnice, iz kojih črpa kapitalistično podjetništvo svoje moči. *Za to pa dobè banke odločilni vpliv na kapitalistično gospodarsko gibanje.* Samo štiri dunajske banke imajo tak odločilni vpliv po celi Avstriji, to so Union, Länderbanka, dunajsko bančno društvo in kreditni zavod. Lansko leto so imele te banke 2423 milijonov kron prometa, $73\frac{1}{2}$ milijonov bruto- in $41\frac{1}{10}$ milijonov čistega dobička. S temi denarci se da že nekaj napraviti!

Kako se kapital koncentrira, vidimo dolje pri naslednjih vzgledih:

Po statističnih podatkih iz l. 1902. je le 451 podjetnikov v Avstriji imelo vposlenih 889 000 industrijskih delavcev t. j. $\frac{1}{4}$ vseh avstrijskih. Od teh 451 podjetnikov je 113 ob enem posedovalo $2\frac{1}{2}$ milijona ha. zemlje t. j. $\frac{1}{12}$ del vsega avstrijskega ozemlja.

Na Nemškem je imelo pred kratkim le 214 bank 611 milijonov mark čistega dobička. 9 berlinskih bank razpolaga s premoženjem 10.605 milijonov mark.

V Ameriki, v tej kapitalistični državi prve vrste je koncentracija kapitala najbolj razvidna. V Združenih državah znaša vrednost vseh železnic 18 milijard dolarjev. 82% teh železnic je lastnina 93 kapitalistov. Amerikanski kapitalisti, ki tvorijo po številu le 1% vsega prebivalstva, so posedovali l. 1854. tudi 1% narodnega premoženja, l. 1890. pa že 56% in l. 1900. pa že 90% vsega narodnega imetja. Samo Rockefeller razpolaga z $\frac{1}{40}$ vsega amerikeškega premoženja.

Na teh vzgledih vidimo jasno, kako se v rokah čimdalje manjšega števila ljudij koncentrira kapital, kako ovladuje nekaj bančnih kapitalistov in bančnih ravnateljev gospodarsko življenje celih narodov.

Nujni prehod k socializmu.

Podlaga kapitalističnega gospodarskega reda je zasebna lastnina proizvodjalnih sredstev. Lastnina teh sredstev, ki je prvotno usposabljala lastnika, da si je z njihovo pomočjo sam prislužil svoj kruh, je postala sedaj sredstvo za izkoriščanje drugih. Nasprotje med posedujočimi in neposedujočimi se čim dalje bolj postruje.

Edino mogoča rešitev je socializem t. j. družba sama se polasti proizvodjalnih sredstev in namesto bančnih direktorjev postavi zastopnike delavnega ljudstva, da bodo vrejevali produkcijo in celo gospodarsko življenje.

Kapitalizem je ustvaril sam gospodarske predpogoje za socializem. Od kapitalistov podružabljena proizvodjalna sredstva so godna, da jih družba razlasti. »Kapitalistični monopol postane veriga za umno produkcijo, ki je z njim vzcvetela. Centralizacija proizvodjalnih sredstev in podružabljenje dela dosežeta eno točko, ko postaneta neznosna s svojo kapitalistično skorjo. Ta mora počiti. Ura kapitalističnega zasebnega lastništva je odbila. Razlaščevalci bodo razlaščeni«.

Marx in Engels sta povedala te besede že pred 62 leti v »komunističnem manifestu«. Pokazala sta delavstvu pravo pot. Socialna demokracija kot zastop-

nica delavstva tudi razume srojo nalogo ter organizira razredni boj za uresničenje socijalističnega cilja.

Cilji socializma.

I.

Razredni boj.

Kakor smo videli, stremita politični in gospodarski razvoj k enemu cilju, k socializmu, oba skleneta svojo pot z zmago socializma. Ta zmaga se pa doseže edino potem razrednega boja. *Kaj je razredni boj?*

Nasprotniki socijalne demokracije ji očitajo, da je ona tista, ki je iznašla in povzročila razredni boj. To očitanje izvira ali iz zlobnosti ali pa iz nepoznanja zgodovinskega razvoja. Razredni boji so tako stari kakor civilizirana človeška družba. Narod, ljudstvo, to sti gesli, o kojih se misli, da imajo njuni pripadniki vsi popolnoma enake interese. In vendar temu ni tako. Kakor opažamo, da so nekoji interesi pripadnikov enega in istega naroda med seboj popolnoma različni, tako vidimo, da imajo nekoje skupine iz pripadnikov različnih narodov vsled posebnih skupnih znakov tudi popolnoma enake interese. Le pogledjmo na enem vzgledu:

Delodajalci (podjetniki. kapitalisti) in delojemalci (delavci), — četudi pripadniki enega naroda, — imajo med seboj nasprotne interese, med tem ko imajo vsi delodajalci na eni strani, — četudi pripadajo različnim narodom, različnim veram ali plemenom — ravno iste znake na sebi in popolnoma iste interese. In kateri so ti enaki oziroma različni znaki in interesi delodajalcev na eni in delojemalcev na drugi strani?

1.) Pri delodajalcih vseh narodov vidimo, da ali sploh ne delajo, ali pa delajo normalno, v plačilo pa ne dobe samo njihovemu delu primernega normalnega deleža, marveč veliko veči delež; to pa za to, ker so ob enem lastniki proizvajalnih sredstev (tovarne, delavnice, strojev, orodja, surovin, oz. zemljišča, živine i. t. d.) in proizvedenih izdelkov.

2.) Delojemalci (delavci) vseh narodov delajo normalno ali še več, pa ne dobe njihovemu delu primernega zaslužka. Delodajalec, v koje lastnino in brezpogojno razpolaganje (kakor določajo današnje pogoje) pripadajo vsi užitki in vsi izdelki, koje ustvarja delavčeva roka, ta delodajalec oddeli delavcu v podobi mezde veliko manjši delež od onega, ki bi bil primeren delavčevemu delu.

3. Delavci zahtevajo vsled tega velike mezde in kratko delavno dobo, delodajalci (kapitalisti) pa hočejo ravno nasprotno od delavca: veliko dela s čim nižjimi mezdami.

Jasno je torej kakor beli dan, da pride nasprotje med tema dvema skupinama naravnim potom do izbruha, da udarita ena ob drugo. *In to borenje dveh nasprotne interese branečih skupin ali razredov, — to je razredni boj.*

Kakor torej vidimo na tem vzgledu, razrednega boja ni iznašla socialna demokracija, marveč razredni boj je produkt posledica gospodarskih in socialnih razmer. Naš moderni razredni boj je naravnost produkt modernega kapitalističnega reda.

Zgodovina nas uči, da razredni boji po svojem *bistvu* niso od danes, marveč so tako *stari*, kakor človeška civilizacija sama. Le nekaj izgledov: boji med svobodnimi in nesvobodnimi državljani iz starogrških in starorimskih časov, med Patriciji in Plebejci v starem Rimu, med fevdalno gospodo in kmeti v srednjem veku, med fevdalci in meščani, med patriciji (starmješčani) in cehovnimi mojstri (novomeščani), med temi slednjimi in njihovimi pomočniki, in dalja revolucija iz l. 1789. in 1848. — vsi ti boji niso nič drugega nego razredni boji. Razlikujejo se od našega modernega razrednega boja le v postranskik znakih n. pr. pa so bili mogoče bolj komplicirani od današnjega, da se bojujoče stranke niso zavedale prav svojega razrednega stališča, ali da so se borile — posebno potlačevani razred — ne pod zastavo razrednih koristij, marveč v imenu kakih drugih več ali manj

abstraktnih 'gesel (človečnost, pravičnost i. t. d.)

Moderni kapitalistični proizvodjalni red je le še zjednostavil razredna nasprotja. Danes so ta nasprotja tako ostro začrtana, da je pot jasna in ni nobenega dvoma, kod je treba hoditi enemu in drugemu. Tu si stojita dva velika protivnika nasproti: na eni strani kapitalisti, na drugi proletarijat. Socialna demokracija, ki stoji na čelu proletarijata, torej ni vzrok, marveč produkt, posledica razrednega boja.

Nasprotje med kapitalisti in proletarijatom je splošno, univerzalno in internacionalno, to se pravi, to nasprotje je prostorno tako široko kakor celi svet, ni se ustavilo ne pred mejami dežela, ne držav, ne narodov: kapitalistično izkoriščanje je mednarodno, proletarska obramba proti njemu je naravnim potom tudi mednarodna.

Ta gigantični boj, ki se sedaj bije med kapitalizmom in proletarijatom, ta daje pečat moderni dobi, on tvori zgodovino našega časa — vspričo njega stopajo vsa druga nasprotja, vsi drugi boji v ozadje. Plemstvo n. pr. ni več posebni razred za se, ampak le en del splošne meščanske družbe. Srednjeveškega plemstva ni več, plemiči tudi iz cesarskih in kraljevskih rodov so dandanes podjetniki, fabrikanti. Malomeščanje in kmetje so tudi le razredni ostanki iz preteklosti, oni so tudi del meščanske družbe. Včasih se sicer razjezijo na kapitaliste, toda v razmerju

k proletarijatu se čutijo s kapitalisti eno telo. Malomeščan in kmet ni prijatelj znanstvu, a je najboljši material za demagogijo narodnega in krščanskega socialstva.

II.

Oblika in cilj proletarskega razrednega boja.

Proletarci se borè proti kapitalu pod trobojno zastavo *strokovne, politične in združne* organizacije.

Vse troje je pa eno: *socijalistično delavsko gibanje*. In tudi cilj vseh teh organizacij je eden in isti: *odstranitev kapitalističnega gospodarstva, uvedba socialističnega proizvodjanja (produkcije) in porabe (konsumpcije)*.

Strokovne organizacije vojujejo proletarski boj na strokovnem polju, to se pravi: delavski pripadniki raznih strok ali stanov se med seboj združijo v svrho, da v okvirju današnjega gospodarskega reda izvojujejo proti kapitalistom-podjetnikom iste stroke razna zboljšanja na mezdi, skrajšanje delavskega urnika, da dosežejo vpliv na obrtovanje in podobno.

Politična organizacija druži delavstvo vseh strok v boju za doseg *politične moči v državi*. Moderne države, moderna zakonodaja je ovladana kapitalističnim duhom. Zakoni se sklepajo v korist bogatim, v korist kapitalistom, a na škodo nižjih slojev. Bremena in pravice so kri-

vično razdeljene, to je tako: bogatim pravice, revežem bremena. Davčne postavke, ki jih sklepajo meščansko-kapitalistične večine po državnih zborih, prizanašajo posedujočim razredom, a dušijo v obliki neznosnih indirektnih davkov na živila neposedujoče delavno ljudstvo. Kapitalisti se bahajo s svojimi direktnimi davki, a ta baharija je polna hinavščine; le poglejmo na enem vzgledu: Avstrija ima $10\frac{4}{3}$ milijard dolga (1 milijarda = tisoč milijonov). Obresti tega dolga so veliko večje od vseh direktnih davkov, ki jih morajo plačati kapitalisti, in država mora te obresti plačati svojim upnikom, ki pač niso protetarci, ampak — kapitalisti. In tako dobe kapitalisti v obliki teh obrestij svoje direktne davke povrnjene. Vkljub temu deluje država v korist kapitalistom. Le poglejmo državni proračun in se prepričamo, da služi večina postavk kapitalističnim interesom.

Tretja oblika socialističnega delavskega boja so *zadružne organizacije*, (konsumne in produktivne zadruge), v kojih se tudi družijo delavci *vseh strok*. Tudi združni boj je potreben, v prvi vrsti za to, da se delavstvo osvobodi od neproduktivnega posredovanja trgovcev. To posredovanje mora delavstvo drago plačati. Ako si nabavi svoje potrebščine direktno od proizvajatelja (producenta) dobi gotovo cenejše in boljše blago. Če si poleg tega še samo to blago proizvaja (produktivna zadruga), je dobi pod še ugodnejšimi pogoji.

Vse tri oblike delavskega boja so potrebne za osvobojenje delavstva, vse tri skupaj tvorijo še le celi delavski boj. Nobene oblike se ne sme zanemarjati, kdor to dela, škoduje razrednemu boju v celoti. (N. pr. angleški delavci, ki zanemarjajo politični, francoski pa, ki zanemarjajo strokovno-zadružni boj).

Treba je javno grajati tisti del strokovno organiziranega delavstva, ki ima le tisto borno desetico pred očmi, ki jo misli doseči kot priboljšek svoje mezde, a stoji brezбриžno napram veličastnemu političnemu boju proletarijata, s kojim bojem hoče ta izviti današnjim izkoriščevalcem iz rok ne-le one borne desetice, marveč vse one ugodnosti in udobnosti moderne kulture, do katerih si delavski sovražniki prisvajajo danes izključne predprave

III.

Od utopističnega k znanstvenemu socializmu.

Že od starih časov sem se je čutila potreba po preureditvi človeške družbe v smislu pravičnosti, enakosti, bratstva in podobnih gesel. Ni čuda, saj krivica od nekdanj ovlada svet. Bili so ljudje, ki so *hrepeneli* po tej preureditvi sveta, po prerojenju človeštva v smislu pravičnosti, in ki so si tudi v svojih *mislih* ustvarili take *slike* o človeški družbi, kakršna bi po njihovih mislih morala biti.

Ti msilitelji se niso nič vprašali, ali od govarja njihova slika človeškemu razvoju, ali je mogoče, na kak način in zakaj se naj človeštvo preustroji po njihovi sliki. Ta slika je bila le izraz hrepenenja in častvovanja teh skozi in skozi čustvenih in sanjavih ljudi. In zato imenujemo njihove ideje *sanjavi* ali *utopistični socijalizem*.

Temu socijalizmu je manjkala vsaka zdrava realna podlaga za njegove zahteve, in vsaka moč v dosego teh zahtev. Ustvaril si je tiste sanjave slike o državah bodočnosti, oživotvoril je celo take poskusne nasebine, — in je ostal tako od početka do konca utopističen.

Predstavitelje tega sanjavega socijalizma dobimo že v starem veku. Že pred Kristusom nam je starogrški filozof *Platon* napisal knjigo »O državi ali o pravičnosti«, v koji nam podaja svoje ideje v državi, kakršna bi morala biti, da bi se uveljavila nравnost in pravičnost med ljudmi. Nastop *krščanstva* tudi ni nič drugega nego izraz podobnega stremljenja. V 16. stol. nam je *Tomaž Morus* v svoji imenitni knjigi »Utopia« naslikal utopistično državo bodočnosti. Francoza *Karl Fourier* in *St. Simon*, Anglež *Robert Owen* so tudi predstavniki ustopističnega socializma. Fourier je bil tako zaverovan v svoje sanjave deje, da si je domišljjal, da presunijo iste tudi bogataše in da mu bodo kar vsipali denarja za uresničenje njegovih fantastičnih namenov.

Skozi eno celo leto je čakal vsaki dan ob isti uri v svojem stanovanju človekoljuba, ki naj bi mu bil prinesel prvi milijon. .

Še-le s prihodom *Karla Marxa* je socializem krenil na realna tla. Spoznal je, da so človekoljubnost, ljubezen do bližnjega, pravičnost in podobna gesla izgubila veljavo, da ne grè več zidati le na ta gesla svojih nad. Socijalizem je spoznal resnične razmere človeškega življenja, spoznal je v današnji kapitalistični družbi že obstoječa tehnična in gospodarska stremljenja človeškega razvoja in je izvedel ta stremljenja, te tendence do konca. Postal je z eno besedo *znanstveni socijalizem*. O njem bi lahko rekli, da ni nič drugega nego *na vse panoge človeškega življenja aplicirano znanstvo*.

Moderni proletariat, ki je postal nositelj tega znanstvenega socializma, ne pričakuje več kakega neznanega odrešenika, na zahteve več le v imenu pravičnosti preureditve družbe, marveč spoznavši svoje interese in pota razvoja se je strnil z modernim socializmom in pod njegovo zastavo se bori za svojo boljšo bodočnost.

IV.

Končni cilj socializma.

Karakteristični znak moderne kapitalistične produkcije je ta, da producirani izdelki niso nastali po individualnem

ampak po kolektivnem delu, to se pravi, da jih ni ustvaril en sam človek, ampak velika skupina ljudij. Lastnina posameznega izdelka pa ne pripade oni skupini ljudij, ki ga je naredila, *marveč enemu poedincu*, ki ni sploh ali pa je samo normalno prispeval k proizvodjanju kot vsak drugi; *to je očitvidno nasprotje, to je izkoriščanje množice delavcev po poedincu*. In to nasprotje in izkoriščanja hoče socializem odpraviti in sicer odpraviti na edino mogoči način t. j. s tem, *da postavi celo človeško družbo za lastnico proizvodjalnih sredstev in proizvedenih izdelkov*. S tem dobi razredni boj svoj naravni zaključek, s tem je dosežen končni cilj socializma.

Socializem si je pa v svesti, da svojega končnega cilja ne doseže naenkrat, zato si je postavil na svoji dolgi poti razne postaje tzv. *minimalni program*. Ako se socializem sedaj bori za dosego splošne in enake volilne pravice, tiskovne svobode 8-urnega delavnika i. t. d., se s tem ne bori za svoj končni cilj, marveč le za tiste postaje, ki ga vodijo k cilju: podružabljenju proizvodjalnih sredstev.

Tako nastala osvoboditev delarnega ljudstva, proletarijata, ki je sedaj zadnji razred človeštva, bo pomenjalo osvojenost cele človeške družbe.

Socialistična družba.

Kako si bo socijalistična družba končno uredila svoje življenje, kaj bo vse počela — s tem vprašanjem se ne moremo podrobno pečati, ako nočemo zaiti tudi mi v sanjarjenja, v utopizem. Pač pa lahko trdimo o socialistični družbi z vso gotovostjo sledeče:

Prva njena naloga bo, da uporablja-joč najnaprednejšo delavno metodo in vse pridobitve moderne kulture (posebno na tehničnem polju) po razumnem načrtu *organizira delavni proces in uporabo izdelkov*. Le tisti izdelki in le toliko se jih bo proizvajalo, kolikor jih bo treba. Ta potreba se bo morala seveda ugotoviti. Če se pa skladišča napolnijo, tedaj ne bo to nikaka nesreča za ljudi (kakor dandanes, ko nad-produkcija provzroča krizo, brezposelnost, bedo), marveč polna skladišča in bogastvo socijalistične družbe bo pomenjalo *skrajšanje delavnega časa, več prostosti*. Učenjaki, ki niti ne stojè v socialističnem taboru, so preračunali da bi naša družba po primerni razdelitvi dela in dohodkov potrebovala za kritje vseh potreb komaj 5-urni delavnik, nekateri govore celo o 3-urnem delavniku.

Naravno je, da bo socialistična družba zahtevala, *da bodo vsi delali*, ki so sposobni za delo. Tudi bo skrbela, da se premosti ona velikanska propast, ki tako

poniževalno deli danes ročnega delavca od inteligenta, da se po možnosti *združi ročno in duševno delo*, česar ji s primer-
no vzgojo že od mladosti ne bo težko doseči.

Nevedneži in hudobneži strašijo ljudi s socijalističnim bau-bau-om, češ, zadnjo kronco boš moral dati in jo *razdetiti* med sodruge. Ne gledé na to, da denarja v socijalistični družbi sploh ne bo potreba, so take trditve neresnične: socia-
lizem noče deliti, marveč *združiti last-
nino, on hoče povzdigniti vse ljudi v
lastnike*. Ta skupna lastnina bo veljala
le za proizvodjalna sredstva, porabna
(obleka, živila i. t. d.) ostanejo pač v
zasebni lastnini. Tudi v svojem stano-
vanju in v svoji družini se bo človek
lahko prosto gibal. Če si kedo več za-
služi, bo imel tudi večje užitke. *Socia-
lizem in prostost posameznika se ne iz-
ključujeta, ampak se le izpopolnjujeta**).

Socijalistična družba bo kar največ
štedila s svojim najdragocenejšim bla-
gom, s *človeško delavno močjo*. Vdobi se
več *prostega časa* in s tem *več prostosti*.
Duševni in etični *užitki* bodo *pristopni*
vsem, ker bodo vladale popolnoma demo-
kratične uredbe. Vse človeške moči bodo
služile skupni blaginji. *S socialistično*
družbo se bo še-le začela zavedno razvijati
človeška zgodovina.

*) Čitaj o teh vprašanjih Etbin Kristanovi
brošuri »Nevarni socializem« in »Strahove«

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJIŽNICA

00000510671

